

conestable Zaragoza (PERS)

La població de Benidorm, tan vinculada a l'activitat marítima durant els segles XVIII i XIX, no podia haver quedat aliena a la lluita d'independència de Cuba que va ocupar l'últim terç del segle XIX (1868-1898). Molts mariners de Benidorm participaren en l'esmentat conflicte de manera directa o indirecta: uns, com a oficials i mariners de la Transatlàntica dedicats al transport de mercaderies, correu i persones; altres, enrolats en la marina de guerra. En efecte, a causa del servei militar obligatori iniciat en aquesta centúria, gran quantitat de joves anaren a lluitar a l'illa de Cuba, uns, en l'Exèrcit i altres, en l'Armada. Donada la gran abundància de gent de mar que hi havia en aquella època a la nostra ciutat, molts jóvens de Benidorm serviren en les naus de l'Armada i alguns fins i tot participaren en la guerra de Cuba. De tots ells, el més conegut a causa del seu tràgic final, va ser Francesc Zaragoza i Such (1875-1898), jove sotsoficial de l'Armada que havia assolit el títol de conestable de 3ª, per la qual cosa actualment té dedicat en la seua ciutat natal un carrer que rep el títol de conestable Zaragoza.

Francesc Zaragoza havia nascut a Benidorm el 28 de febrer de l'any 1875, al carrer de les Roques núm. 4, on vivia el matrimoni Pere Zaragoza Ortuño i Josepa Such i Bayona amb altres tres fills, Vicent, Miquel i Pere. D'acord amb el costum de l'època, Francesc va ser batejat a l'endemà. Ramon Llorens, autor d'una documentada biografia del personatge, arreplega les escaients inscripcions al Registre Civil i Llibre de Baptismes de Benidorm. Posteriorment, naixeria, també a Benidorm, un altre fill: Josep Maria.

Pere Zaragoza, son pare, era mariner i provenia d'una família de mariners. El seu germà Vicent als 24 anys era ja pilot i havia arribat a capità inspector de compres dels vaixells adquirits al Regne Unit per la companyia naviliera *Pi y Cia*. Pere Zaragoza no tenia estudis de nàutica, per la qual cosa només havia arribat a ser patró de llaüts, pollacres i balandres. Però havia navegat per tot el món i de jove havia participat com a 3r contramestre a bord del vapor Vulcano en la guerra d'Àfrica de 1859-60 i havia rebut una medalla. Ara navegava com a patró de mar però acaronava un destí més escaient a un pare de família nombrosa: un destí en terra, com per exemple pràctic d'un port. Per aquesta raó es va presentar als exàmens que es feien per a una vacant de pràctic

amarrador del port de Tarragona i els va aprovar. La conseqüència va ser que la família Zaragoza-Such s'hagué de traslladar a l'esmentada ciutat. Era l'any 1878.

L'afició del pare per la mar es va contagiar als seus fills majors, que iniciaren estudis de nàutica a Barcelona i feren pràctiques amb son pare. Posteriorment, tots ells farien de l'activitat marítima, la seua professió. Pere i Josep Maria arribarien a capitans de la marina mercant i Vicent a cap de màquines.

A Tarragona, el prolífic matrimoni tingué un altre descendent, aquesta vegada una xiqueta, que rebé el nom de Maria del Carme. El 1885, una greu epidèmia de còlera va assotar tota la Península; entre els molts milers de morts figurava Josepa Such, la mare. Per tal de poder atendre els seus sis fills, Pere Zaragoza es va casar per poders amb la seua cunyada, germana menor de Josepa, de nom Francesca i que residia a Benidorm. Instal·lada poc després a Tarragona, el segon matrimoni tingué una altra filla, Rosa Josepa.

El 1877, amb dotze anys, Francesc Zaragoza va iniciar els seus estudis de Batxillerat a l'institut de Tarragona amb poca fortuna perquè finalment es va veure obligat a abandonar. El seu germà menor, en canvi, sí que va obtenir el títol de batxiller. Per aquesta raó, Francesc començà a navegar amb els seus germans majors fins que el 1894 es decidix a ingressar en l'Armada com a mariner, probablement per tal de fer el servei militar. El febrer de 1895, estava a Cartagena fent el reglamentari període d'instrucció quan es va presentar com a voluntari per a la instrucció especial d'artilleria. Sabia que amb aquests cursos de tir i armament tindria oportunitat de ser artiller de mar de 1ª classe si estava embarcat un mínim d'un any. D'aquesta manera se li obririen les portes dels cossos subalterns de l'Armada. Volia ser militar professional, encara que per manca d'estudis no podria aplegar a oficial. Acabada la instrucció es va embarcar durant un any al canoner Alvarado, una llanxa-canonera comprada al Regne Unit el 1895, juntament amb altres tres.

L'Alvarado tenia una dotació de 33 hòmens: 2 oficials, 3 maquinistes, 1 contramestre, 1 conestable, 1 practcant i 25 mariners. Va participar en la guerra

de Cuba amb tasques de patrulla i vigilància de les costes del nord de l'illa, amb base al port de Baracoa. Una acció destacada va ser la defensa de Maraví, poblet amb un port natural format per dos puntes o caps de costa abrupta i que era un lloc amagat on els cubans podien rebre materials i queviures. Havia estat ocupat en juny de 1895 pels espanyols i havia rebut nombrosos atacs dels cubans per la qual cosa s'havia abandonat. Ara s'intentava ocupar de nou i el 25 de març de 1896 l'Alvarado s'hi acostà. Va rebre atac de fusells des d'un bosc pròxim i alguns dels mariners resultaren ferits, per la qual cosa van ser proposats per a la creu al Mèrit Naval amb distintiu roig. El 25 d'abril, l'Alvarado participà de nou en la defensa de Maraví i com a conseqüència Francesc Zaragoza va rebre la medalla de plata al Mèrit Naval amb pensió de 2,50 ptes. mensuals durant el servei actiu.

Complit l'any de servei actiu va sol·licitar i obtenir per la tardor de 1896 l'ingrés en la recent creada Escola de Conestables, a Cadis. Encara que a l'edat mitjana el títol de conestable estava reservat a alts dignataris de la cort, a l'època de Francesc Zaragoza era la denominació d'un grup de sotsoficials de l'Armada. Era requisit, per a ser admés a l'esmentada escola, tenir la qualificació d'artiller del mar de 1ª classe. Es formaven 30 alumnes durant tres semestres, encara que en temps de necessitat es podia retallar la duració del curs. Als vaixells de l'Armada, el conestable tenia la responsabilitat de custodiar l'armament i ensinistrar en el seu ús els mariners, especialment en les bateries de canons.

El 15 de febrer de 1898, tingué lloc al port de l'Havana la voladura del Maine, que tindria com a conseqüència la intervenció dels Estats Units en la guerra de Cuba. Quatre dies més tard, Francesc Zaragoza, amb el nomenament de 3r conestable anà a Cartagena per tal d'embarcar-se al creuer-cuirassat Cristóbal Colón. Per als canons de 25/28 cm de proa i popa eren necessaris 3 conestables, però donat que la presència del vaixell a Cuba era una necessitat molt urgent, no s'instal·laren les esmentades bateries per manca de temps.

El 18 d'abril, el Congrés dels Estats Units prenia una sèrie de decisions que no deixaven a Espanya una altra opció que declarar-li la guerra. El Cristóbal Colón navegà fins les illes portugueses de Cap Verd per tal de reunir-se amb la flota de Cuba formada per 9 vaixells i 2.500 hòmens. A les illes es va procedir a una redistribució del personal i el conestable

Francesc Zaragoza va ser destinat al cuirassat Vizcaya perquè per manca d'artilleria sobraven conestables al Cristóbal Colón.

El 19 de maig, l'esquadra de l'almirall Cervera entrà al port de Santiago de Cuba per esperar l'abastiment de carbó i molt poc després, el dia 23, la flota nord-americana, formada per 21 vaixells, bloquejava l'eixida. El port de Santiago és un magnífic i profund port natural amb una estreta entrada formada per dos puntes, anomenades del Morro i de la Socapa. El bloqueig americà impedia l'arribada de carbó i subministraments i convertia l'eixida en una operació perillosa.

La flota espanyola va estar bloquejada a Santiago fins que l'almirall Cervera va rebre ordre de salpar a mar oberta. Es va tractar d'una eixida desesperada: *Marchamos a este sacrificio que creo estéril* va dir Cervera. Es va produir el dia 3 de juliol i l'ordre seria el següent: primer el Teresa on anava Cervera, i després el Vizcaya, Cristóbal Colón, Oquendo, Furor i Plutón. A les 9,30 hores, el Teresa arribava a la boca del port i disparava els seus canons contra el Brooklyn. La nau nord-americana respongué al foc tot causant-li greus incendis. Havia navegat unes poques milles fora del port i embarrancà; Cervera ordenà l'abandonament de la nau per tal d'evitar més baixes. Eren les 9,45 hores.

El Vizcaya va seguir la nau capitana i a les 9,30 hores sobrepassava la Socapa i assolía la seua màxima velocitat alhora que obria foc contra l'enemic. Però els canons començaren a donar problemes: caiguda de les agulles, dificultats per al tancament, els projectils no entraven bé, etc. Només pogué disparar 150 projectils. Per contra, el Vizcaya va rebre tal quantitat d'andanades que les peces de babord quedaren inutilitzades. Les baixes en la bateria alta foren tan nombroses, entre 70 i 80 mariners, que encara que hi havia un canó útil no hi havia servidors. A les 12,15 hores, sota el foc de l'Oregon, Iowa, Brooklyn i New York, entrà en els baixos de l'*Aserradero en condiciones que era imposible su salvamento*. Els morts i ferits omplien la infermeria i la coberta. La nau va ser abandonada tot deixant els morts i els ferits molt greus impossibilitats de moviment. No es pogué recuperar mai els seus cossos.

La resta de naus espanyoles tingué un final molt semblant. El combat havia durat unes quatre hores en la proporció de 3 contra 1. Van morir 325

espanyols i un nord-americà. La major part dels sobrevivents van ser fets presoners i alguns d'ells moriren a mans dels seus guardians. Tornaren a Espanya 1.677 persones que arribaren al port de Santander el 19 de setembre a bord del vaixell City of Rome. Per tant, havien mort en combat i en la presó uns 350 hòmens.

Pel que fa a Francesc Zaragoza, una granada esclatà a la vora de la peça d'artilleria on es trobava i va ferir tres hòmens, entre ells el conestable: *le destrozó de un modo terrible el vientre, hasta el punto de tenérsele que aguantar él mismo por sus manos, para evitar la salida de los intestinos*, va escriure Tomàs Benítez i Francés, supervivent i testimoni dels fets.

Mentrestant, per tal d'evitar que la bandera de combat del Vizcaya fóra trofeu de l'enemic es va ordenar que s'arriara i es cremara, posant-ne una altra al seu lloc. Era una bandera molt gran, de 10 metres de llarg per 6 d'ample. La trencaren i llançaren els trossos al foc que cremava la nau. Tot això va ser vist pel ferit Francesc Zaragoza *el qual todavía anduvo una buena distancia por su pie (...) Fuese el referido condestable hasta cerca del puente, pidiendo un pedazo del pabellón para envolverse en él. Lleváronle a presencia de nuestro Jefe el 3er comandante y un oficial, diciéndole el segundo de éstos al primero: ¡Mi Comandante!, ¡aquí le traemos a usted un valiente; ha pedido un pedazo del Pabellón para envolverse en él!. Nuestro Comandante accedió hondamente conmovido por la súplica. ¡Sí, que se lo den!, ¡ipobrecito! Inmediatamente se sacó de entre las llamas un pedazo, y el mismo herido, con una ansia y resignación admirables se lo enrolló con sus propias manos en la cintura, empapándolo al poco rato en sangre. (...) Se acercó al herido nuestro Capellán, prodigándole toda clase de consuelos, los que él recibía con admirable resignación cristiana. A los pocos momentos se levantó, poseído del delirio, exclamando a grandes voces: ¡Muero Mártir! ¡Viva España!.*

Cap a finals de juliol, arribà a Benidorm la notícia de la mort del conestable Zaragoza i en agost se celebraren els funerals. El seu cos no es recuperà i va desaparèixer, com molts altres, a la mar de les Antilles.

La seua gesta començà a contar-se en els diaris: *Butlletí del Conestable* de Cadis, *La Opinión* de Tarragona, etc. El retorn dels supervivents de l'Armada va fer que alguns diaris fantasiaren i

exageraren l'acció: es van viure moments d'intensa passió patriòtica i es va contraposar l'heroisme i l'abnegació dels mariners espanyols amb la perfídia dels *yankees*. En tots els casos es considerava el conestable Zaragoza com un heroi i un exemple a seguir. El capellà del Vizcaya, que l'havia assistit als seus últims moments, va guardar i conservar durant el temps de presó el tros de bandera amb el qual s'havia cobert les ferides; en tornar a Espanya el va lliurar a les autoritats militars, les quals disposaren que es conservara al Museu Naval de Madrid.

El pas del temps no va ser causa d'oblit, com passa molt sovint. A Benidorm el conestable Zaragoza va ser honrat i recordat des del primer moment. El 25 d'abril de 1899 la corporació municipal va decidir canviar el nom del carrer de les Roques, on havia nascut, pel de Conestable Zaragoza. El 1913 un diari alacantí, *El Popular*, recordava l'acció amb tres articles titulats "Fin de una gloriosa Bandera" i es demanava al ministre de Marina que alguna nau de guerra portara el seu nom. En 1923, es va erigir a Cartagena un monument als morts de Cavite i Santiago de Cuba en una gran esplanada davant del port que es va denominar també *Héroes de Cavite y Santiago de Cuba*. Al monument, obra de l'escultor Juli González, hi ha una placa amb els noms dels caiguts, entre els quals figura Francesc Zaragoza i Such. El 1924 es construïren 8 naus de vapor de 150 tones, 11 nucs i 1 canó. A una d'elles se li va posar el nom de Condestable Zaragoza. Es va donar de baixa el 1940.

El 1965, la població de l'Altet, a Elx, va posar el nom de vaixells de l'Armada a cert nombre de carrers. Entre ells figura el carrer de conestable Zaragoza.

El 1981 es va posar una altra vegada el seu nom a una altra nau de l'Armada: es tractava d'un vaixell-aljub destinat al subministrament d'aigua als penyals de la Gomera, Alhucemas, Chafarinas i Alborà. També a l'esmentat any, l'antiga escola de conestables de Cadis, a la qual es conservava un retrat de Francesc Zaragoza al menjador, es va traslladar a un nou edifici que hui porta el seu nom. L'antic retrat va ser col·locat al vestíbul d'aquest nou *Cuartel de Alumnos*.

També la seua ciutat natal, un segle més tard, continuava recordant-lo malgrat que havia passat fora d'ella quasi tota la seua vida. El 1991, l'associació Mare de Déu del Carme i l'Ajuntament de Benidorm van posar al costat de la placa del seu carrer, una altra, tot recordant els fets ocorreguts

gairebé un segle abans. El 1995, l'Ajuntament de Benidorm va lliurar una bandera de combat a la nau de l'Armada Conestable Zaragoza en un acte castrense a la plaça de la Senyoria. I finalment, el 1998, en commemoració del centenari del desastre de 1898 que tant va commoure les consciències dels espanyols d'aquell segle, l'Ajuntament de Benidorm

va publicar un llibre. L'autor, Ramon Lloréns Barber, hi arreplega de forma exhaustiva tota la documentació oficial disponible sobre Francesc Zaragoza i Such i a més fa un interessant recull d'informacions de la premsa de l'època per tractar de reconstruir l'ambient que va viure el jove conestable, mort als 23 anys.

Diccionari de Benidorm